

Klasická a postklasická naratologie: několik postřehů

John Pier

Všeobecně se soudí, že naratologie dostala jeden z klíčových podnětů ve chvíli, kdy David Herman v roce 1997 (a později znovu v roce 1999) navrhl odlišovat naratologii „postklasickou“ od naratologie „klasické“. Klasická naratologie se zhruba překrývá s francouzskou strukturální naratologií šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století, jež byla utvářena především na základě saussurovské lingvistiky a „sémiologie“ („vědy o znacích“). Tato naratologie později uvolnila cestu poststrukturalistickým i jiným teoriím, které často napadaly její principy a metody, čímž přispěly k jejímu úpadku a to i přesto, že se jednalo o přístup, který ještě pár let předtím představoval ve studiu literatury velice revoluční etapu. Postklasická naratologie, která se vyvíjí od začátku devadesátých let dvacátého století, je charakteristická svým hledáním nových oborových paradigmat. Odráží vzestup „nových technologií a metodologií“ či posun „za literární narativ“ a také zájem o „nová média a narativní logiku“ (viz HERMAN 1999), čímž otevírá novou epochu transdisciplinárního narativního výzkumu. Navíc díky zaměření na kontext narativu zohledňuje i socio-historické skutečnosti, které leží na okraji zájmu starších naratologů. Skutečnost, že narativ proniká každou oblastí sociálního života, pak umožnila naratologickému výzkumu další expanzi, kterou charakterizuje takzvaný „narativní obrat v humanitních vědách“ (viz KREISWIRTH 1995) či v sociálních vědách (HYVÄRINEN 2006) tzv. stanovování „kontextuálních“ a „kulturních“ rámců, v nichž by se měla naratologie pohybovat (viz např. NÜNNING 2000, 2009; SHEN 2005). V této situaci David Herman, který chápe postklasickou naratologii buď jako „rámec udržující“ (promýšlení a propracovávání klasické naratologie), nebo jako „rámec rozbíjející“ (objevování oblastí, které klasická naratologie vyloučila ze svého výzkumu), konstatoval, že „*naratologie* se ve skutečnosti rozvětvila v množství *naratologií*: strukturalistické teoretizování o příbězích se rozvinulo do plurality modelů narativní analýzy“ (HERMAN 1999: 1).

I když je pravda, že postklasické naratologie inspirovaly velkou část výzkumu a zasloužily se o jeden z nejdynamičtějších vývojů v této oblasti za poslední léta, na druhou stranu vyvolaly také kritickou diskusi. Ansgar Nünning se ve svém článku z roku 2003 pokusil vyjmenovat dvacet pět variant přístupů (ke skoro stejnému počtu „aplikací“ variant naratologického zájmu) tak, že postavil „textostřednou“ strukturalistickou naratologii proti „kontextostředným“ postklasickým naratologiím, které umístil do osmi kategorií – od „pod-teoretizovaných“ modelů až po modely „pre-teoretizované“. Nicméně Nünning, stejně jako jiní vysoce erudovaní naratologové, je vůči mnohým z těchto samozvaných naratologií skeptický. Je zřejmé, že řada z nich je inspirována tematickými interpretacemi či ideologickými programy, a neshoduje se tak s pojmovou kázní a precizností, které jsou charakteristickým

znakem naratologie. A skutečně, toto bujení naratologií často šitých na míru určitému korpusu, interpretativní škole či oblasti studia, je velice těžké uspořádat. Zvláště pokud chceme vytvořit jakýsi soubor obecných konceptů, jehož pomocí je možné podchytit specifičnost narativu, která je hybnou silou naratologického výzkumu vůbec.

Tento konflikt cílů a metodologií ovšem neznamená, že narativní teorie beznadějně zabředla do babylónského zmatení jazyků. Monika Fludernik(ová) a Jan Alber ve svém úvodu k souboru esejí *Postclassical Narratology: Approaches and Analyses* (2010), zdůrazňují, že z historického pohledu může být postklasická naratologie rozdělena do dvou fází. První z těchto fází je trojmocná a je charakterizována *multiplicitou* (feministická naratologie, postkoloniální naratologie aj.), *transdisciplinárností* (zejména pod vlivem kognitivních věd) a *transmedialitou* (do velké míry díky vlivu nových médií) společně s *mezižánrovostí* (například studium narativních aspektů poezie a dramatu). Druhá fáze postklasické naratologie se v současné době ukazuje jako fáze konsolidace a pokračující diverzifikace. Jak dokazují mnohé články v této antologii, významné úsilí o překonání propasti mezi klasickou a postklasickou naratologií pokračuje, a to jednak třibením klasických konceptů a jednak kritickým rozborem axiomů klasických modelů. Zároveň se povrzuje pokračující diversifikace naratologického výzkumu, a to rostoucím žánrovým, mediálním a transdisciplinárním zaměřením moderního bádání a také zájmem o historii narativu.

Podobné tendence nalezneme v úvodu k jinému sborníku *Current Trends in Narratology* (2011), který editovala Greta Olson(ová). Zde Monika Fludernik(ová) a Greta Olson(ová) rozlišují tři druhy přístupů. První jsou přístupy kognitivní, v nichž se současný výzkum zabývá méně „kategorizací aspektů a funkcí narativu ve verbálních a zvláště literárních prozaických textech, než sledováním a odkrýváním mentálních procesů, jejichž pomocí jsou evokovány a detekovány narativy” (FLUDERNIK(OVÁ)–OLSON(OVÁ) 2011: 3). Takto orientované studium narativu jakožto způsobu myšlení v rámci teorie myslí není svázáno s žádným konkrétním médiem, jako je psaní, řeč nebo vizuální znaky. Díky tomu se do jisté míry překrývá s druhým současným přístupem: s transmediální, transgenerickou a interdisciplinární analýzou narativu. Jakkoli se o tom autorky explicitně nezmiňují, různé perspektivy narativu podchycené těmito směry a různá míra slučitelnosti a interakce mezi jejich paradigmaty de facto odpovídají na Barthesovo volání z jeho slavného článku z roku 1966, jednoho ze zakládajících textů naratologie. Barthes trvá na univerzalitě narativu vůči všem médiím a jejich kombinacím, na přítomnosti narativu ve všech žánrech, ve všech epochách, na všech místech a ve všech společnostech, stejně jako na nadnárodních, transhistorických a transkulturních dimenzích příběhů. Říká, že narativ „je prostě zde jako sám život” (BARTHES 2002: 9). Přestože Barthesova široce

založená naratologie nezanedbatelným způsobem ovlivňuje badatele, její disciplinární status je zpochybňován a zůstává rozkolísaná: Je naratologie plnohodnotnou disciplínou? Vedoucí disciplínou? Meta-disciplínou? Nebo je jen volným spojením postulátů a metodologií, jejichž objekt zůstává v zásadě nespecifikovaný? Navzdory těmto a dalším nezodpovězeným otázkám a navzdory někdy radikálním neshodám mezi jednotlivými badateli, je možné v tomto vývoji vidět určitou kontinuitu mezi klasickou a postklasickou naratologií – jak říká Gerald Prince, je to spíše „evoluce“ než „revoluce“ (viz PRINCE 2003).

Třetí dimenze postklasické naratologie, definovaná Monikou Fludernik(ovou) a Gretou Olson(ovou), je poměrně nová a nemá zatím dohodnuté pojmenování. Vychází z historických rekonstrukcí a kritického zkoumání místních či národních užití naratologie v různých jazykových komunitách a vědeckých kulturách. Autorky tvrdí, že tímto studiem položené otázky mají velký potenciál pro rozšíření naratologie s tímž „rámec rozbíjejícím“ efektem, jako mají kognitivní a transmediální postklasické přístupy, a navrhují, aby se toto studium nazývalo *komparativní naratologie*; mně osobně se však zdá, že termín *genealogická naratologie* by mohl tento druh studia popisovat trefněji. Čtyři příspěvky k této oblasti ve zmíněné antologii jsou: přehled kanonických textů německé naratologie (Wilhelm Schernus), představení rétoricko-funkčního přístupu Tel Avivské školy (Eyal Segal), nástin francouzské enunciační naratologie (Sylvie Patron(ová)) a můj vlastní příspěvek, v němž tvrdím, že ačkoli si současná francouzská naratologie klade některé z otázek, kterými se zabývá postklasická naratologie, dělá to způsoby, které v termínech potklasické naratologie nemohou být dostatečně uspokojivě formulovány. V této souvislosti je třeba uvést několik konkrétních příkladů: pečlivě faktograficky podložený článek Anji Cornils(ové) a Wilhelma Schernuse (srov. CORNILS(OVÁ) –SCHERNUS 2003) o evoluci německé teorie vyprávění dvacátého století až do doby, kdy přijala naratologická paradigmatata; speciální číslo magazínu *Style* editorů Moniky Fludernik(ové) a Uriho Margolina (FLUDERNIK(OVÁ) –MARGOLIN 2004) věnované německé naratologii; do francouzštiny přeložená antologie příspěvků členů **Hamburg University Interdisciplinary Center for Narratology**, kterou jsem sám edičně připravil (PIER 2007); a dva svazky editora Wolfa Schmida (srov. SCHMID 2009b, 2009c), jeden o ruské proto-naratologii a druhý o ruských a českých narativních teoriích. Všem těmto publikacím je společná snaha o představení a objasnění naratologického výzkumu, jak je veden ve specifickém historickém, národním a vědeckém kontextu.

Na základě těchto úvah bych se zde nyní chtěl kriticky zaměřit na samotnou distinkci mezi klasickou a postklasickou naratologií a na některé potenciálně zavádějící asociace, k nimž tato terminologie může vést. David Herman samozřejmě přijetím této terminologie provedl strategický obrat, protože tyto termíny se prokázaly jako nástroje vhodné k tomu, aby podpořily **obnovu/renesanci** naratologie, která v roce

1999 již probíhala jako důsledek odklonu od strukturalismu směrem k jiným teoretickým předpokladům, a zároveň dala jistý směr inovativnímu zkoumání v následujících letech. „Naratologie již neoznačuje podoblast strukturálně literární oblasti”, říká přímo Herman, „termín *naratologie* může nyní být použit v souvislosti s jakýmkoli přístupem ke studiu narativně organizovaného diskursu, literárního, historiografického, konverzačního, filmového či jiného” (HERMAN 1999: 27, pozn. 1). Toto rozšíření pole působnosti naratologie, diverzita a metodologické průlomové, které se v posledních letech objevily, bezpochyby potvrzují důležitost rozlišování mezi formativní fází naratologie a jejím následným vývojem. A to navzdory skutečnosti, jíž si nevsímá pouze Herman, že mnohé z těchto úspěchů, včetně několika nejrevolučnějších, využívají průlomových počínů ranných naratologů. Nicméně, rozlišení mezi klasickým a postklasickým zkoumáním v této oblasti přináší několik problematických míst.

Termín klasická naratologie odpočátku implicitně postuluje existenci přesně definované myšlenkové školy, zlatého věku narativní teorie, který již zastaral a zkosnatěl. Stejně jako všechny klasicismy, je i klasická naratologie spíše produktem jistého bilancování než nepředvídatelným proudem reálných událostí, jak je zažívali jejich tehdejší účastníci. Nemá smysl se zde zaobírat řadami odchylek, sporů, přehlednutí, a nevyvážeností, dogmaty a neslučitelnostmi v samotné francouzské naratologii, které by vážně zpochybnilly její klasický status. Chci pouze upozornit na skutečnost, že tato klasická hypotéza (která například ignoruje trvalý vliv, který měly od sedmdesátých let dvacátého století ve Francii Bachtinovy „protiformalistické” názory, nebo vliv Ricoeurova monumentálního hermeneutického díla *Čas a vyprávění* z let 1983–1985) skončila v ukvapených generalizacích a dezinterpretacích naratologických principů a konceptů, a to buďto díky tomu, že nevěnovala dostatečnou pozornost původním kontextům, primárním zdrojům a proměnám, a stála tak na zjednodušeném a předpojatém chápání minulosti, nebo díky touze být za každou cenu lepší než její předchůdci. Jeden dobře známý případ takových “předvařených” naratologických kategorií můžeme vidět ve vytrvalém sjednocování terminologií pro označení dvou úrovní narativního textu, které jinak pocházejí z koncepčně odlišných teorií: ruské formalistické *fabula* a *sjužet*, francouzské *histoire* a *diskurs*, nebo *histoire* a *récit* a anglické *story* a *plot* a *story* a *diskurs* (srov. PIER 2003).

Dalším problémem klasické hypotézy je otázka, jak charakterizovat stádia, která předcházejí naratologii, neboli, reflexe narativu před rokem 1966, kdy vyšla klíčová francouzská revue *Communications*, či před rokem 1969, kdy Tzvetan Todorov zavedl termín naratologie. Má tato hypotéza podíl na tom, že „pre-klasická” naratologie je odsouzena k mnoha nepodařeným pokusům o vytvoření adekvátní teorie narativu? Stačí se podívat na situaci v různých národních tradicích, a to od

konce devatenáctého století (přičemž už se vůbec nezmiňujeme o dlouhé historii poetiky sahající až k Platónovi a Aristotelovi), a můžeme dobře docenit přínos různých škol k novému strukturalistickému myšlení, které se formovalo až v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století.

V anglofonním kontextu je například dostatečně známo, že vnímání a vývoj naratologie se odehrávaly v rámci zavedeném a vymezeném předmluvami Henryho Jamese k jeho vlastním románům, který později kodifikují z teoretického hlediska Percy Lubbock a jeho následovníci, ale též pod vlivem aristotelského důrazu, který na příběh, děj a postavy klade E. M. Forster a o několik desetiletí později též pod vlivem rétorické teorie narativní fikce Wayne C. Booth – všichni tito autoři psali před nástupem strukturalistické naratologie a její asimilace do anglo-amerického kánonu, který počíná *Strukturální poetikou* Jonathana Cullera z roku 1975.

V německy mluvících zemích, kde je důraz kladen především na teorii románu a na význam figury vypravěče, dominují morfologické a typologické přístupy již celá desetiletí. Tento směr uvažování kulminoval v padesátých letech dvacátého století díky velice vlivnému systému tří narativních situací Franze K. Stanzela, upraveném v jeho *Teorii vyprávění* z roku 1979, v níž je tento model propojen se strukturalistickými postupy. Pro některé je Stanzel málo přelomový, protože jeho tři narativní situace jsou podle nich příliš spojené s narativní fikcí na to, aby mohly být považovány za naratologickou teorii aplikovatelnou na všechny formy narativu, zatímco pro jiné tyto situace odhalují esenciální prototypické rysy charakteristické pro obecnější neepickou narativní teorii. Naratologie jako taková se v německém akademickém prostředí rozvíjela až od devadesátých let, a to díky nemalé zásluze kateder anglistiky (viz zvl. CORNILS(OVÁ) –SCHERNUS 2003; FLUDERNIK(OVÁ) –MARGOLIN 2004).

Co se týče frankofonní narativní teorie, té před rozkvětem naratologie prošlapaly cestu *expresivní sémantika* a *strukturální sémantika* konce devatenáctého století (DOLEŽEL 2000: 115–140). Nicméně už v té době probíhala velmi významná debata mezi literáty, kteří se soustředili především na otázky žánru. Pro spisovatele jako André Gide byl román realistickým nebo naturalistickým žánrem, odlišným od symbolického *récit*, krátkého narativního žánru, v němž vystupuje jediná postava v interní fokalizaci v básnickém, osobním nebo autobiografickém modu a který zdůrazňuje spíše akt vyprávění a psychologický stav než líčení událostí. Až na konci čtyřicátých let dvacátého století, v raných teoretických pracích Rolanda Barthes, začal být termín *récit* užíván nikoliv k označení konkrétního literárního žánru, ale spíše jako obecná charakteristika zahrnující všechny typy narativu včetně románu, založená zejména na principu následnosti a kauzality, které spojují narativní události

dohromady v příběh a též jej završují. Tato koncepce *récit* otevřela cestu ke studiu příběhů jako transkulturní sémiotické praxi, čímž položila základy naratologie jakožto teorie narativních struktur, prostředků, technik atd., jež jsou společné všem narativům a oddělují, alespoň v principu, narativní teorii od zkoumání konkrétního žánru (viz ROUSSIN 2010). Tímto způsobem bylo stádium narativu ve smyslu „sémiotického fenoménu jako takového”, vyjdeme-li z citátu Marie Laury Ryan(ové) (srov. RYAN(OVÁ) 2005), posíleno a stalo se základním kamenem naratologie. To spolu se strukturalistickou horlivostí, která změnila francouzské akademické prostředí šedesátých let, posunulo tento nový přístup k narativní teorii do interdisciplinárního pole, které od devadesátých let prochází obnovou.

A konečně, pokud označování strukturalistické naratologie jako „klasické” vede k zahalování předcházejících období závojem temné minulosti, pak může být marginalizován ruský formalismus – důležitý předchůdce naratologie. Význam této školy pro dnešní výzkum však není v žádném případě marginální, neboť jak ukazuje Wolf Schmid, formalistické příspěvky vytvářejí skutečnou „proto-naratologii”, přičemž Schmid sám vysvětluje, že “Předponu proto-“:

je třeba chápat na jedné straně v historickém smyslu jakožto odkaz ke skutečnosti, že ruská narativní teorie formovala prehistorii dnešní naratologie; na straně druhé se předpona proto- používá v typologickém smyslu: ruská narativní teorie od Alexandra Veselovského (historika a etnologa konce devatenáctého století) po Jurije Lotmana (zakladatele Tartuské sémiotické školy v šedesátých letech dvacátého století) nejenže předcházela dnešní naratologii, ale též vyvinula koncepty, které jsou ryze naratologické. Tyto koncepty ovšem převzala dnešní naratologie pouze částečně. Dodnes neztratily nic ze své hodnoty a činí ruskou narativní teorii naratologií avant la lettre. (SCHMID 2009a: v)

Přestože je nabídnutý historický přehled narativní teorie ve čtyřech národních jazykových tradicích zhuštěný a zjednodušený, vyplývají z něho dvě podstatné věci. Zaprvé, různé kontexty, v jejichž rámci jsou naratologické principy a koncepty přejímány a integrovány do uvedených národních tradic, nejsou navzdory jistým podobnostem zcela shodné, nýbrž musí být určitým způsobem transformovány a přizpůsobeny, jestliže si mají udržet svou teoretickou přesnost a čistotu. Zadruhé, míra a rychlost, s jakou změny v těchto různých tradicích probíhají, dokonce i přesto, že se odvíjejí od víceméně paralelních evolučních vzorců, se může lišit o celá desetiletí a projevit se v reakci na odlišné impulzy.

Obraz, který vzniká na základě této situace, představuje alternativu, nebo přinejmenším podstatnou modulaci konceptu klasické vs. postklasické. Je zajímavé, že odkazuje ke stanovisku, jež naznačil sám David Herman v článku, který vyšel v

roce 2005 a věnuje se problému, který Herman popisuje jako *genealogii* pre-naratologického vývoje v narativní teorii. Ačkoli se o tom Herman ve svém článku nikde nezmiňuje, implicitně se v něm staví proti svému vlastnímu dřívějšímu historizujícímu dělení naratologie na periodu klasickou a postklasickou, když se vyhýbá jakémukoli teleologickému spojování událostí do jednoho kauzálního řetězce tvořeného výraznými obdobími vývoje, jako jsou ruský formalismus, Nová kritika, naratologie atd. Genealogie, vysvětluje Herman, je „vymezena oblastmi nesynchronního vývoje [...] a vzájemně se překřizujícími vektory změny, komplexem vzájemně provázaných výzkumných iniciativ, které znesnadňují určení přesných prostoročasových souřadnic každé konkrétní inovace v této oblasti” (HERMAN 2005: 20). V souladu s tím se sám Herman snaží „uspořádat současné teorie narativu do jednoho rodokmenu, sítě historických a koncepčních souvislostí, a ukázat, že tyto teorie tvoří spíše určitý svazek jednotlivých vývoju spojených [wittgensteinovskou] rodinnou příbuzností než jednotnou vývojovou tradici” (IBID.: 21).

Je zřejmé, že logika genealogie vlastní naratologii přesahuje ve všech jejích fázích a to od šedesátých let dvacátého století až do současnosti. Provází narativní teorii po mnohem delší časové období, a proto zahrnuje nejenom pre-naratologickou a „klasickou” vývojovou fázi, ale potenciálně také vše, co vyplyne ze současného postklasického referenčního rámce – přestože ani v tomto případě o tom Herman nemluví explicitně. Aby podpořil svůj genealogický přístup k dějinám narativní teorie, předkládá jako příklad *Teorii literatury* Reného Welleka a Austina Warrena vydanou roku 1949, dvacet let předtím, než byl použit termín naratologie. Tato velice vlivná kniha dvou autorů, z nichž jeden byl členem Pražského lingvistického kroužku a druhý patřil do skupiny Nové kritiky, je příkladem „vzájemného překřizování vektorů změny” odehrávajícího se v mezinárodním zkoumání. Pozoruhodná je především tím, že představuje řadu klíčových teoretických konceptů společných slovanské, německé a anglofonní vědě a ukazuje tak sbližování výzkumných témat, které zůstávalo do té doby nepovšimnuto. V době jejího vydání nebyl soubor principů a konceptů zachycených v kapitole o narativu v žádném případě chápán jako něco, co by „předjímalo” či „předpovídalo” strukturalistickou naratologii, avšak později začal být všeobecně považován za významný průsečík, v němž se spojily různé proudy historického, mezinárodního a vědeckého vývoje a který podpořil například rozvoj mezižánrové analýzy narativů. V tomto smyslu dodala Wellekova a Warrenova kniha dodatečný impuls například rodící se tendenci oddělovat teorii románu od obecné teorie narativu ve všech jejích formách – po čemž ve skutečnosti volal už Roland Barthes ve svém průkopnickém článku z roku 1966. A konečně, genealogie narativní teorie odhaluje, že strukturalismus, který doprovázel vznik francouzské naratologie, nebyl ani tak produktem nějaké bezprecedentní revoluce, jako spíše „složitou souhrou intelektuálních tradic, kriticko teoretických hnutí a analytických paradigmat vynořujících se po celá desetiletí napříč kontinenty, národy, myšlenkovými školami i mezi jednotlivými badateli” (HERMAN 2005: 20). Zdá se tedy, že francouzský

strukturalismus byl pouhou epizodou, třebaže rozhodující, která se stala katalyzátorem historického směřování teorie narativu, překlenujícího mnohem delší časové období.

David Herman ve svém článku o genealogii moderní narativní teorie hovoří také o Doleželových *Kapitolách z dějin strukturální poetiky* (anglicky 1998, česky 2000). Tento významný příspěvek předního českého vědce k dějinám poetiky, k němuž se v rámci své argumentace Herman obrací, umisťuje naratologii do kontextu dlouholeté *výzkumné tradice*. Podle Doležela se výzkumná tradice západní poetiky rozděluje do tří historických myšlenkových konfigurací či jakýchsi obecných podmínek vědění, které Michel Foucault nazývá epistémy a které současníci rozeznávají pouze mlhavě (a to ještě v lepším případě), protože jsou přístupné pouze prostřednictvím historické analýzy a rekonstrukce. V případě poetiky jsou první z těchto epistem Aristotelovy univerzalistické či logické (druhé) „esence“; druhou je pak organický či morfologický systém romantismu; a třetí, osvobozená od organické morfologie, je sémiotická epistéma, která začíná na začátku dvacátého století se zrodem strukturalistické poetiky. Strukturalistická poetika, jejíž vznik v zásadě souvisí s počátky moderní lingvistiky, následně prorazila do jazykovědných disciplín a jejich dalšího vývoje, jehož milníky představují generativní lingvistika, diskursivní analýza, teorie řečových aktů, konverzační analýza a nejsoučasnější kognitivní lingvistika. Strukturální poetika v tomto širokém smyslu razantně ovlivňuje vnímání literatury jako sémiotického systému označování – vývoj tohoto směru uvažování dospěl ke zlomovému okamžiku s ruským formalismem. Doležel konkrétně ukazuje, jak převratnou roli – i když často podceňovanou – hráli ruští formalisté v přechodu od německé morfologické poetiky k poetice strukturální. Jedním z ruských formalistů, o nichž Doležel v tomto smyslu mluví, je Vladimir Propp, jehož *Morfologii pohádky* (1928) jeden z pilířů narativní teorie dvacátého století popisuje jako „labutí píseň organického modelu, [která] žije dlouho poté, co se její zdroj už vytratil (viz DOLEŽEL 2000: 163).

Článek Davida Hermana obsahuje také poznámky k Doleželovu srovnání německého a ruského morfologického modelu, vůbec se však nezmiňuje o kapitole věnované důležitým výsledkům Pražského lingvistického kroužku, významného pokračovatele ruského formalismu, jehož příspěvky strukturální naratologie a její následovníci přehlíželi. Zásadní přínos Pražské školy spočívá mimo jiné v tom, že formulovala specificky sémiotickou poetiku, která odmítá deterministický přístup k literárním dílům, ať už je tento pohled založen na formalistických, expresivistických, mimetických či sociologických koncepcích. Pražská škola naopak upřednostňovala komplexnější a jednotnější funkční pohled, přičemž pracovala se třemi vzájemně provázanými dimenzemi: „subjektivitou umělce, vnitřní strukturou uměleckého díla a vztahem mezi uměním a společností“ (BROEKMAN 1971: 85; cit. podle DOLEŽEL

2000: 165). Jan Mukařovský, jeden z vůdčích představitelů Pražské školy, již v roce 1936 zpozoroval, že „bez sémiologické orientace bude teoretik umění stale podléhat sklonu, aby pohlížel na umělecké dílo jako na čistě formální konstrukci, nebo dokonce jako na přímý obraz psychických, případně fyziologických dispozic autora, nebo odlišné reality vyjadřované dílem, případně ideologické, ekonomické, sociální a kulturní situace daného prostředí” (MUKAŘOVSKÝ 1936: 87; cit. podle DOLEŽEL 2000: 165).

Své poznámky zakončím několika komentáři k jedné hypotéze. Můj stručný přehled vývoje naratologie a ještě stručnější přehled její moderní prehistorie naznačuje, že v rámci sémiotické epistémy moderní poetiky představuje pohyb od naratologie klasické k naratologii postklasické vzdálenou, ale stále postřehnutelnou ozvěnu přechodu od ruského formalismu k českému strukturalismu. Ačkoli v žádném případě netvrdím, že se historie opakuje, jedná se o relativně silné tvrzení a je nutné jej důkladně promyslet a specifikovat. Přesto se zdá docela zřejmé, že nahrazení původní formalistické naratologie různými a mnohdy vzájemně si odporujícími koncepty postklasické naratologie, je, alespoň ze zpětného pohledu, předznamenáno způsobem, jakým Pražská škola „přerostla” ruský formalismus. Takovýto historický náhled mimo jiné vrhá na Todorovovu „naratologii” či „vědu o narativu” zcela jiné světlo než suché exaktní vědy, s nimiž je tato teorie spojována. Todorovovo chápání naratologie je samozřejmě analogické k de Saussurovu volání po „sémiologii” či „vědě o znacích”; evokuje ovšem také spojení této nově zrozené narativní teorie s narativní poetikou ruských formalistů – „proto-naratologii”.

Tvrdit, že mezi postklasickou naratologií a českým strukturalismem je podobný genealogický vztah, je dobrodružství daleko spekulativnější. Množství podobností a protikladů mezi oběma příklady je nicméně pozoruhodné. Obě hnutí živená mezinárodním a multidisciplinárním prostředím se vyvinula z již existující zavedené teorie. Ani čeští strukturalisté, ani postklasičtí naratologové se navíc nikdy neomezovali pouze na vnitřní strukturu narativů. Oba směry se snažily zahrnout do svého zkoumání i svět stojící mimo dané sémiotické struktury a také uchopit subjektivní rozměry narativu, tak, jak jim to umožňovalo soudobé vědění a vědecké teorie. Jak se zdá, tyto dvě linie zkoumání se od sebe nejvíce odlišují tím, že postklasická naratologie je volným spojením přístupů bez centrální doktríny, odtud její pluralita, zatímco český přístup operuje v rámci vymezeném obecnou teorií znaků. Postklasická naratologie, radikálně multidisciplinární, pokud jde o objekt jejího zkoumání a rozsah mezioborových výpůjček, se podařilo odkrýt napětí a dokonce rozpory mezi literární naratologií (poetikou) a jejími interpretačními nároky na jedné straně a mezi literární naratologií a humanitně a sociálně vědními naratologiemi „narativního obratu” na straně druhé. Zdá se, že česká škola, která je méně multidisciplinární, ale také méně roztržštěná, je méně náchylná k lákavým výstřelkům

„narativního imperialismu“ (viz PHELAN 2005), protože se zajímá i o jiné formy označování než je narativ.

Po tom, co bylo řečeno, se nabízí otázka, zda je rozlišování naratologie na klasickou a postklasickou vlastně užitečné. Na jedné straně se toto rozlišení prokázalo jako až překvapivě plodné, především díky široké škále nejnovějších transdisciplinárních, transmediálních a mezižánrových bádání. Otázkou ovšem zůstává, zda se toto paradigma zároveň nezačíná přibližovat hranicím svých možností a kam vlastně může dospět? Jestliže dojde k rozšíření působnosti naratologie v jejích různých formách a fázích tím, že ji umístíme do rámce genealogie narativní teorie, jak navrhuje David Herman, nevzhnutelně se tím otevře cesta ke kriticko historické reflexi vnitřní organizace naratologie, jejího disciplinárního statusu a historických souvislostí. Současný vývoj diachronní naratologie uvnitř paradigmatu klasické-postklasické k tomuto procesu přispívá, ale zároveň může konfrontace historické praxe s moderní teorií toto paradigma zpochybnit. Co přijde po postklasické naratologii? Předpovídat budoucnost je vždy těžké, je ale možné, že sémiotická epistéma moderní poetiky se v budoucnu stane užitečným nástrojem reflexe.

Literatura

ALBER, Jan – FLUDERNIK(OVÁ), Monika

2010 „Introduction“, in *Postclassical Narratology: Approaches and Analyses* (Columbus: The Ohio State University Press), s. 1-31

BARTHES, Roland

2002 [1966] „Úvod do strukturální analýzy vyprávění“, in Petr Kyloušek (ed.): *Znak, struktura, vyprávění* (Brno: Host), s. 9-43 New York: Hill and Wang), s. 79-124

BROEKMAN, Jan M.

1971 *Strukturalismus. Moskau – Prag – Paris* (Freiburg: Alber)

CORNILS(OVÁ), Anja - SCHERNUS Wilhelm

2003 „On the Relationship between the Theory of the Novel, Narrative Theory, and Narratology“, in Tom Kindt – Hans-Harald Müller (edd.): *What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Discipline* (Berlin-New York: de Gruyter), s. 137-4

DOLEŽEL, Lubomír

2000 [1998] *Kapitoly z dějin strukturální poetiky. Tradice a vývoj*, přel. Bohumil Fořt (Brno: Host)

FLUDERNIK(OVÁ), Monika – MARGOLIN Uri (edd.)

2004 *German Narratology: 1 a 2. Zvláštní číslo Style 38.2/3*

FLUDERNIK(OVÁ), Monika – OLSON(OVÁ) Greta

2011 „Introduction”, in Greta Olson (ed.): *Current Trends in Narratology* (Berlin – New York: de Gruyter), s. 1-33

HERMAN, David

1997 „Scripts, Sequences, and Stories: Elements of a Postclassical Narratology”, in *PMLA* 122, s. 1046-1059

1999 „Introduction: Narratologies”, in David Herman (ed.): *Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis* (Columbus: Ohio State University Press), s. 1-30

2005 „Histories of Narrative Theory (I): A Genealogy of Early Developments”, in James Phelan, Peter Rabinowitz (edd.): *A Companion to Narrative Theory* (Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.), s. 19-35

HYRVÄRINEN, Matti

2006 „Towards a Conceptual History of Narrative”, in Matti Hyvärinen – AnuKorhonen – JuriMykkänen (edd.): *The Travelling Concept of Narrative. Collegium*, sv. 1,

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/25742/001_04_hyvarinen.pdf?sequence=1 (10. 8. 2011)

KEISWIRTH, Martin

1995 „Trusting the Tale: The Narrativist Turn in the Human Sciences”, *New Literary History* 23.3, s. 629-57

MUKAROVSKÝ, Jan

2000 [1934] „Umění jako sémiologický fakt”, in Jan Mukařovský : *Studie I.* (Brno : Host), s. 208-214

NÜNNING, Ansgar

2000 „Towards a Cultural and Historical Narratology: A Survey of Diachronic Approaches, Concepts, and Research Projects”, in Bernard Reitz – Sigrid Rieuwerts (edd.): *Anglistentag 1999 Mainz, Proceedings*, (Trier: WVT), s. 345-373

2003 „Narratology or Narratologies? Taking Stock of Recent Developments, Critique and Modest Proposals for Future Uses of the Term”, in Tom Kindt, Hans-Harald Müller (edd.): *What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Discipline* (Berlin – New York: de Gruyter), s. 239-275

2009 „Surveying Contextualist and Cultural Narratologies: Towards and Outline of Approaches, Concepts and Potentials”, in Sandra Heinen(ová) – Roy Sommer (edd.): *Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research* (Berlin-New York: de Gruyter), s. 88-108

PHELAN, James

2005 „Who’s Here? Thoughts on Narrative Identity and Narrative Imperialism”, *Narrative* 13.3, s. 205-210

PIER, John

2003 „On the Semiotic Parameters of Narrative: A Critique of Story and Discourse”, in Tom Kindt – Hans-Harald Müller (edd.): *What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Discipline* (Berlin – New York: de Gruyter), s. 73-97

2011 „Is There a French Postclassical Narratology?”, in Greta Olson(ová) (ed.): *Current Trends in Narratology* (Berlin-New York: de Gruyter), s. 336-367

PIER, John (ed.)

2007 *Théorie du récit. L'apport de la recherche allemande*, přel. Thierry Gallèpe a kol. (Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires du Septentrion)

PRINCE, Gerald

2003 „Narratologieclassique et narratologie post-classique”,

<http://vox-poetica.org/t/articles/prince.html> (10. 8. 2011)

ROUSSIN, Philippe

2010 „Généalogies de la narratologie, dualisme des théories du récit”, in John Pier – Francis Berthelot (edd.): *Narratologies contemporaines. Approches nouvelles pour la théorie et l'analyse du récit* (Paris: Editions des archives contemporaines), s. 45-73

RYAN(OVÁ), Marie-Laure

2005 „Narrative”, in David Herman – Manfred Jahn – Marie-Laure Ryan(ová) (edd.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* (London – New York: Routledge), s. 334-348

SCHMID, Wolf

2009b „Vorwort”, in Wolf Schmid (ed.): *Russische Proto-Narratologie: Texte in kommentierten Übersetzungen* (Berlin – New York: de Gruyter), s. v-xi.

SCHMID, Wolf (ed.)

2009a *Russische Proto-Narratologie: Texte in kommentierten Übersetzungen* (Berlin-New York: de Gruyter)

2009c *Slavische Erzähltheorie: Russische und tschechische Ansätze* (Berlin – New York: de Gruyter)

SHEN, Dan

2005 „Why Contextual and Formal Narratologies Need Each Other”, *JNT: Journal of Narrative Theory* 35.2, s. 141-71

(pier-czech11)

Literární historie současnosti

Thomas Pavel

Nejnovější kniha Lubomíra Doležela, *Fikce a historie v období postmoderny* (2008), radikálně mění náš pohled na současnou kulturní historii tím, že ukazuje, jak došlo k oslabení donedávna dominantního teleologického pohledu na historii. Samotné pojmání historie může být přitom založeno jednak na *teleologii*, která přisuzuje lidské historii jasné směřování a konec, jehož bylo buďto již dosaženo, nebo už probleskuje někde na horizontu, či naopak na *deskripci*, jejímž prostřednictvím se historie pokouší porozumět tomu, co se skutečně přihodilo. Jak říká sám Doležel, jsou-li aktuální události výsledkem soutěžení různých náhodných možností, pak aktuální historický svět může být popsán pouze na základě srovnání s pestrou škálou možných světů, které mají potenciál stát se světy aktuálními.

Po dlouhou dobu mnozí filosofové dávali přednost teleologickému pohledu na historii, který jim otvíral prostor pro spekulace. Například Kant tvrdil, že konec historie, podmíněný *přírodou*, bude výsledkem pokroku dosaženého lidstvem jako celkem. Hegel si zase myslel, že světový *duch* po staletích vývoje nakonec dosáhne sebeuvědomění a sebeuskutečnění.

Sama teleologie se však někdy stává spíše *soteriologií*: naukou o spáse. Podle Hegela prošlo lidstvo řadou stádií, během nichž dosáhlo různých dílčích cílů, ale teprve konečný okamžik přinesl zralost a spásu. Se soteriologií je přímo spojeno také myšlení Karla Marxe. Jeho